

Валентина Антонівна Васильєва,

директор навчально-наукового юридичного інституту

Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника,

доктор юридичних наук, професор

ЗАКОН УКРАЇНИ «ПРО ВИЩУ ОСВІТУ»: ІННОВАЦІЙНІ ПОЛОЖЕННЯ ТА ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ

Правопорядок в країні залежить від багатьох факторів. Наявне законодавство і правильно виписані з позиції юридичної техніки норми, ще не є запорукою правопорядку, який би базувався на принципах верховенства права і гарантував би застосування положень закону з врахуванням не тільки форми, але й духу права. Серед впливових чинників реалізації норми права не останнє місце займає правосвідомість учасників суспільних відносин, їх правова культура, категоріальний стан суспільного мислення. Адже безпосереднє застосування навіть найбільш прогресивних норм закону може спотворити його засадничі принципи, а суб'єктивне тлумачення норми при її застосуванні, іноді викривляє саму мету оновлення законодавства і на практиці призводить до протилежних результатів.

Серед таких прикладів – Закон України «Про вищу освіту» (далі Закон). Стан регулювання освітніх відносин є віддзеркаленням розвитку суспільства, як такого, що сповідує базові принципи демократичного розвитку в основі якого покладена людиноцентристська філософія. Законодавство у цій сфері є одним із найчутливіших до радикальних суспільних змін і тому після Революції гідності був прийнятий довгоочікуваний Закон «Про вищу освіту». Його основні положення базуються на приватноправових принципах і це не тільки декларативні норми. Слід зазначити, що «духом університетської свободи» пронизані більша частина його положень. Звичайно, можна говорити про певні нормотворчі колізії або не зовсім чітко виписані норми Закону, але це аж ніяким чином не нівелює загалом його прогресивний характер. Новий освітній закон в повній мірі використовує принципи приватного права та юридичну техніку конструкції приватноправових норм. Положення цього Закону рясніють диспозитивними нормами, відсиланням до внутрішнього регулювання, відкритими переліками повноважень та можливістю їх перерозподілу.

Системний аналіз положень Закону дозволяє окреслити основні його світоглядні надбання щодо врегулювання освітніх відносин в Україні на сучасний період розвитку, але практика застосування зміщує акценти, на жаль, не в кращу сторону.

1. Спрямованість до ринкової економіки та збільшення обсягу приватноправових заasad у механізмі правового регулювання відносин у сфері освіти зумовили появу подвійного статусу вищого навчального закладу. З одного боку, установа – це юридична особа, що не має на меті отримання прибутку, з іншого, – повноцінний учасник комерційних правовідносин. У разі необхідності навчальні заклади беруть участь у майновому обороті з метою матеріального забезпечення своєї основної некомерційної мети. Юридична конструкція установи не передбачає розподілу прибутку між засновниками, а тільки його використання для досягнення цілей діяльності. Вперше на законодавчому рівні встановлюється режим майна ВНЗ як такого, що передається йому державою на праві повного господарського відання, а не оперативного управління. На розвиток цих положень не заборилися і зміни до Постанови Кабінету Міністрів України «Про надання платних послуг

зкладами освіти від 20.05.2015 року № 305, які суттєво зросли у своєму переліку, розширивши університетам межі дієздатності.

Проте, на сьогодні, стан речей у цій сфері засвідчує те, що університети опинившись у матеріальній скруті не користуються можливістю додатково (окрім платного навчання) заробляти кошти, а, в кращому випадку, починають інтенсивно «заощаджувати», при цьому навіть не на витратах, на якості навчання. Йдеться про зміни у графіку навчального процесу, збільшенням канікулярного періоду, зменшенням аудиторних годин, зниженням температури в приміщеннях, відсутністю ремонтів тощо. До таких «економних ресурсів» слід віднести і запровадження дистанційної форми навчання як частково заміною аудиторну. І хоча дистанційна форма навчання в Законі прописана як додаткова до заочної, а не як окрема форма, проте на практиці це може виглядати зовсім по-іншому. Дистанційною формою навчання можуть заповнюватися навіть цілі періоди семестрового навчання денної форми.

2. Ще одним реформаторським підходом щодо регулювання освітніх відносин на засадах університетської свободи та впровадження принципу плюралізму в університетське життя є положення пов'язані з управлінням вищим навчальним закладом. На відміну від попереднього закону, ціла низка нових положень є новими не тільки за своїм змістом, але і за «своїм духом». Зокрема, законодавець спроектував принцип розподілу «гілок влади» в університеті (за аналогією) на законодавчу та виконавчу, відмовившись від імперативного положення про те, що голова Вченої ради – ректор. Зокрема, відповідно до п. 3 ст. 36 Закону Вчену раду очолює її голова, який обирається з числа членів Вченої ради, має науковий ступінь, вчене або почесне звання і обирається на строк діяльності вченої ради. Компетенція Вченої ради ВНЗ передбачає колегіальну розробку стратегічних напрямів розвитку університету, визначає фінансову стратегію ВНЗ, визначає систему внутрішнього забезпечення якості освіти тощо. Впровадження цього принципу у діяльність університетів дозволило б поселити у стіни університетів плюралізм та дискусії щодо університетського розвитку.

Самоврядна та автономна діяльність навчального закладу передбачає делегування управлінських повноважень суб'єктам внутрішньої системи самоорганізації – заступникам, структурним підрозділам (деканам, вченим радам), самоврядним організаціям, студентському самоврядуванню. Проте, на відміну від раніше прописаних положень щодо компетенції вчених рад факультетів (інститутів), у новому законі такого переліку немає. І це не стільки прогалина законодавця, як елемент автономії ВНЗ, оскільки системне тлумачення положень Закону на виписаних у ньому ж засадничих принципах здавалося б не залишала місця для іншого на практиці. Але аналіз оновлених статутів ВНЗ в частині делегованих повноважень, які містяться на сайтах не є підтвердженням цьому. На практиці це призводить до концентрації повноважень, і як наслідок – не ефективності управління через перевантаженість центральних керівних органів, збільшення їх кількості, не ефективності засідань Вчених рад ВНЗ в зв'язку із перевантаженістю їх питаннями, що носять неістотний характер. і які достатньо було б розглянути в структурних підрозділах. І якщо наведена практика є непоодиноким, то йдеться не про недолугість законодавця, а про вади у правореалізації.

3. Особлива увага законодавця зосереджена на положеннях щодо особистих немайнових та майнових відносинах у сфері освіти, зокрема, правах викладача та студента на академічну свободу, права на приватність, правовідносинах між студентом і вищим навчальним закладом, між викладачем і вищим навчальним закладом. Академічна свобода

містить дві складові: право вільно навчати (академічна свобода професора) і право вільно навчатися (академічна свобода студента). Закріплення за студентом права на академічну свободу є важливою умовою реалізації студентоцентрированої моделі освіти, гуманістичної освітньої парадигми, що надає студентам право вибору в процесі професійної підготовки. Академічна свобода асоціюється з можливістю обирати освітні програми, навчальні курси, форму навчання – це студенту. А викладач вільний у виборі методів та засобів навчання. На відміну від тих часів, коли норми планування навчального навантаження викладача містилися у Наказі МОН, на сьогодні самостійність та незалежність учасників освітнього процесу втілена у праві ВНЗ на самостійне нормування годин навчального навантаження викладачів. Норма діючого Закону містить лише верхню межу індивідуального навчального навантаження – не більше 600 годин (за попереднім законом було 900 годин). Викладацька спільнота, сприйняла таке положення з великим піднесенням, розуміючи при цьому, що воно не повинно призвести до збільшення кількості ставок і передбачаючи використання вивільненого часу на наукову роботу. Проте, на практиці реалізація цих положень призводить до протилежних ситуацій. Виявилося, що завдяки університетському нормотворенню навантаження викладача може зменшитись і до 350–400 годин. Все залежить від того, які види навчальної роботи впровадити у внутрішніх положеннях, а які залишити не облікованими. Тому на практиці фактичне навантаження на викладача може навіть істотно зрости. В додаток до цього слід зазначити, що ст. 29 Закону також дозволяє національним університетам перерозподілити нормативи чисельності осіб, які навчаються, на одну посаду науково-педагогічного працівника). В кінцевому результаті ми маємо протилежний до бажаного результат – збільшення фактичного навантаження викладача.

4. Новий закон про Вищу освіту проголошує органи студентського самоврядування рівноправними учасниками освітнього процесу. Студентське самоврядування – це право і можливість студентів вирішувати питання навчання і побуту, захисту прав та інтересів, а також брати участь в управлінні ВНЗ (ст. 40 Закону). Паралельно із цим, відбулося звільнення викладача від виховної опіки над студентом. Серед переліку видів робіт викладача відсутня виховна робота. І це є цілком правильним, адже йдеться про самостійних та сформованих людей. Цю сферу діяльності в університеті законодавець передбачив заповнити активною організаційною роботою студентського самоврядування. Проте, по факту цього не відбулося. Та й прописана у Законі майнова самостійність студентського самоврядування (ст. 40 п. 10 Закону – 0,5 % від кошторису університету) по суті такою не є. Отож, прописані у Законі зміни вимагають його сутнісного переосмислення усіма учасниками освітнього процесу та структурних змін у самій системі підготовки спеціалістів.

Ознакою та мірилом реалізації норми права є не тільки правомірність дій, але і соціальна корисність та позитивний суспільний ефект. Застосування юридичних норм у передбачених законодавством випадках виступає неодмінною організаційною передумовою реалізації юридичних норм суб'єктами права, внаслідок чого його соціальним призначенням є організація та забезпечення втілення у життя юридичних норм і забезпечення їх реальної дії у найважливіших суспільних відносинах. На сьогодні, проголошена автономія ВНЗ поки що призводить тільки до надмірного «власного» нормотворення, яке в основній своїй масі не працює на розвиток засадничих принципів закону, а на практиці, досить часто, їх нівелює або ж звужує обсяг дозвільної норми.

Реалізувати норми права, що містяться в приписах законів та інших нормативно-правових актах, означає не тільки добровільно втілити їх у життя – у суспільні відносини,

але і правильно витлумачити та застосувати. Без належної реалізації (здійснення) право втрачає свій соціальний зміст і призначення. Перефразовуючи Ш. Монтеск'є, слід констатувати: «гарні закони зустрічаються скрізь, але мене цікавить як вони здійснюються».

Одержано 14.04.2018

УДК 347.1:378:346.7

Ірина Валентинівна Венедіктова,

завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін

Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна,

доктор юридичних наук, професор

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КОМЕРЦІАЛІЗАЦІЇ ІННОВАЦІЙНИХ ПРОДУКТІВ ВИЩИМИ НАВЧАЛЬНИМИ ЗАКЛАДАМИ УКРАЇНИ

Сучасне життя характеризується стрімкою глобалізацією та розвитком технологій на рівні, який, ще сто років назад вважався неможливим для досягнення. Провідні університети світу, приймаючи виклики наукоємного суспільства також не залишаються осторонь та виводять свою діяльність за рамки простих центрів навчання і дослідження, формуючи новітні передові технологічні та інноваційні центри, які не тільки надають освітні послуги та культурний розвиток своїм студентам, а також вносять вагомий внесок в економіку міста та країни за допомогою комерціалізації інноваційних продуктів та розвитку трансферу технологій. Як свідчить світова практика, такі дії навчальних закладів можуть принести вагомий економічний результат, підтримувати талановитих дослідників та створювати робочі місця для населення.

Український законодавець, навіть, спонукає виші долучатися до реалій сьогодення та оцінювати результати наукової діяльності з точки зору їхньої ринкової важливості та ліквідності. Так, відповідно до ч. 1 ст. 68 Закону України «Про вищу освіту», наукова, науково-технічна та інноваційна діяльність може провадитись закладами вищої освіти, у тому числі через створені ними юридичні особи, предметом діяльності яких є доведення результатів наукової і науково-технічної діяльності закладу вищої освіти до стану інноваційного продукту та його подальша комерціалізація [1].

Наразі можливо виділити 3 основні напрями комерціалізації результатів наукової і науково-технічної діяльності закладів вищої освіти, шляхом утворення юридичних осіб, як певної площини для здійснення досліджень та розробок: 1. Наукові парки. 2. Технологічні парки. 3. Консорціуми.

Відповідно до ч. 1 ст. 1 Закону України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків», технологічний парк (технопарк) – це юридична особа або група юридичних осіб (далі – учасники технологічного парку), що діють відповідно до договору про спільну діяльність без створення юридичної особи та без об'єднання вкладів з метою створення організаційних засад виконання проектів технологічних парків з виробничого впровадження наукоємних розробок, високих технологій та забезпечення промислового випуску конкурентоспроможної на світовому ринку продукції [2].